

1. *Бондарець О.В.* Основи українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури: Навч. посібник / Бондарець О.В., Терещенко Л.Я. та ін. – Харків: НТУ "ХПІ", 2006. – 136 с. 2. *Д'яков А. С.* Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К. : Видав. дім "КМ Academia", 2000. – 216 с. 3. *Жалай В.Я.* Сучасна лінгвотермінографія і принципи створення нового словника-довідника української лінгвістичної термінології / Жалай В.Я., Биховець Н.М., Линник Т.Г., Пархоменко А.Ф., Рахманова І.І., Рубашова Л.М. // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2011. – С. 3–27. 4. *Макеев К.С.* Жанрові особливості українського перекладу німецьких фармацевтичних текстів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / К.С. Макеев; Київ. Нац. ун-т ім.Т.Шевченка. – К., 2010. – 19 с. 5. *Нанонаука*, нанобіологія, нанофармація. Монографія / [І.С. Чекман, З.Р. Ульберг, В.О. Маланчук, Н.О. Горчакова, І.А. Зупанець]. – К.: Поліграф плюс, 2012. – 328 с. 6. *Скороходько Е. Ф.* Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу) / Е. Ф. Скороходько. – К. : Логос: Укр. ін-т лінгвістики і менеджменту, 2006. – 100 с. 7. *Чередниченко О.І.* Про мову і переклад: мова в соціокультурному просторі, переклад як міжкультурна комунікація / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 247 с.

Рибалкіна Ю.О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

АРАБО-ПЕРСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЛЕКСИЦІ ІНДІЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ МЕДИЦИНИ

У статті зосереджено увагу на етимологічних особливостях та генетичному складі лексики індійської традиційної медицини в цілому та арабо-перських запозиченнях в лексиці індійської традиційної медицини зокрема. Виділено семантичні групи запозичень арабо-перського походження.

Ключові слова: походження лексики, етимологія лексики індійської традиційної медицини, арабо-перські запозичення.

В статті сосредоточено внимание этимологических особенностях и генетическом составе лексики индийской традиционной медицины, а также арабо-персидских заимствований. Выделены семантические группы заимствований арабо-персидского происхождения.

Ключевые слова: происхождение лексики, этимология лексики индийской традиционной медицины, арабо-персидские заимствования.

The article is focused on etymological features of the Indian traditional medical system, its derivational peculiarities and Perso-Arabic loan words in particular. Semantic groups of Perso-Arabic loan words have been determined.

Keywords: lexicon of Indian traditional medicine, loan words, terms of Perso-Arabic origin.

Медицина має складний і багатогранний понятійний апарат, у якому відображається розвиток наукової думки в певний період. По мірі поглиблення знань медичної науки ускладнюються поняття, кожна епоха розробляє власне коло понять. Це свідчить про те, що медична лексика є продуктом історичного розвитку, в ній відображені усі етапи соціального прогресу, рівні розвитку науки, взаємини з іншими країнами.

Словниковий склад сучасної літературної мови гінді в цілому та лексика індійської традиційної медицини (ЛІТМ) зокрема є результатом тривалого розвитку. У ньому простежуються лексичні нашарування різних епох, починаючи з глибокої давнини і до сьогодення. ЛІТМ, що є *предметом* дослідження цієї статті, це номени, які позначають медичні терміни, лексику медичного соціолекта, а також нетермінологічну (повсякденну) медичну лексику, яка функціонує не тільки в науковій, а й у інших підсистемах мови.

Вивчення медичної лексики мови гінді, що є однією з найдавніших професійних терміносистем, в історичному аспекті залишається *актуальним* з огляду на епізодичне розкриття цієї теми нашими попередниками. *Метою* статті є виділення лексики арабо-перського походження в ЛІТМ.

Жодна лексична система не може існувати без іншомовних запозичень, навіть за умови, що вона зберігає народну основу, оскільки лексична система є складовою частиною національної лінгвальної системи, у якій широко представлені міжмовні контакти. Кожний етап іншомовних запозичень пов'язаний зі змінами в суспільно-політичному, науковому та культурному житті країни, її зв'язками з іншими державами та їхніми мовами, мовною політикою держави. ЛІТМ не є винятком.

Етимологічний склад сучасної літературної мови гінді неодноразово ставав предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: С.К. Чатерджи, Єлізаренкова Т. Я., Зограф Г. А., Баранніков П. А., Bailey T. G., Bloch J., Grierson, George A., та ін. В "Сравнительном словаре индоарийских языков" Тернера закладені основи етимології новоіндійських мов.

Спроби дослідження етимологічного складу медичної лексики мови гінді знаходимо в напрацюваннях польської дослідниці-індолога Агнешки Кучкевич Франш, яка торкається проблеми арабо-перської лексики в мові медицини.

На нашу думку, аналіз арабо-перських запозичень в ЛІТМ потребує короткого історичного та лінгвістичного екскурсу.

Історичні передумови. Торгівельні зв'язки Індії з арабськими країнами існували з давніх часів. Задовго до появи ісламу арабські торговці закріпили домінуючі позиції в морській торгівлі кількох індійських портів. У цей час відбувся і обмін надбаннями медичної науки. Арабські лікарі, оволодівши знанням індійської медицини, включили його в свої писемні пам'ятки.

В X-XI ст. Індія зазнала відчутного культурного та мовного впливу мусульман. У результаті нападів шаха Газневі населення тюркського, перського та афганського походження потрапило до Індії. Переселенці з арабських країн оселилися в Пенджабі, Делі та деяких районах штату Гуджарат. З часом вони адаптувалися та почали сприймати Індію, як батьківщину, водночас розвиваючи середньовічну культуру Індії.

Друга хвиля поширення мусульман – захоплення Делі в 1192 році, їх поширення до Бенгалії, на південь до Декану. Хороші відносини Персії з Індією, сприятливі економічні та політичні умови в останній зумовили міграцію лікарів та вчених з перських міст до Індії, в пошуках місць, де вони почувалися у відносній безпеці та могли продовжувати свою творчу діяльність. Правляча верхівка Індії надзвичайно привітно приймала біженців. Вони займали ключові посади і були в числі лідерів мусульманської громади в Індії. Делі стало більшим центром культури і слави, ніж Багдад. У цей час медична система мусульман Унані була представлена індійському султанату. Ця нетрадиційна медична система пройшла свій шлях до Індії з Центральної Азії через Іран.

Медична традиція XI ст. Центральної Азії та її представник лікар і філософ Ібн Сіна (Авіценна) міцно укоренилися в Ірані упродовж

наступних століть, головним чином в Ширазі. Більшість визначних лікарів, які працювали при індійських правителях були з Ширази або з північного Ірану.

Султани династій Кхільджі та Тулака брали до двору видатних лікарів, хірургів і офтальмологів Унані. Вони продовжували практикувати медицину на нових землях та писали медичні тексти. Однією з перших робіт є створена відомим істориком при дворі Фіруз Шаха Тулака (1351–1388 р.р.) Зія-уль-дін Барані. Праця включає перелік лікарів того часу і, ймовірно, ранню документацію медицини Унані в Індії.

Серед основних центрів, де практикувалася і викладалася медицина Унані міста Лакхнау, Делі, Хайдарабад, Джайпур та Лахор. Вони стали центрами відновлення сімей лікарів, які мали тісні зв'язки з лікарями і хірургами медичних центрів Персії, зокрема з міст Гілян, Шираз та Табрез. Сім'ї лікарів користувалися прихильністю могольських правителів та написали багато важливої медичної літератури для майбутніх поколінь.

Під час правління імператора Акбара (1556-1605 р.р.) багато вчених у пошуках слави та популярності прибуло до Індії, де політичні умови та космополітична атмосфера були сприятливими для їх розвитку. Відомий історик Абуль-Фазл нараховує 29 видатних лікарів, які віддали данину Акбару. До їх числа належить Хакім Алі Гілані, автор об'ємних коментарів праці Ібн Сіні Аль-Канун (al-Qanun) та Хакім Шарф-уль-Дін Хасан, який у 1556 році уклав фармацевтичну енциклопедію Tibb-i Shifai (Медицина Шифаї), розмістивши назви медичних препаратів в алфавітному порядку.

Пізніше, в XVII – XVIII ст. суд Великих Моголів надавав притулок перським ученим, які втікали до Індії. Серед них Хакім Айн-уль-Мульк Ширазі, особистий лікар правителя Дара Шікох, видатний окуліст і хірург, автор перекладів Альфас-уль-Адвія (фармацевтична номенклатура) англійською мовою.

Під час правління Аурангзеба (1659-1707 р.р.) було опубліковано більшість праць з медицини Унані. Як правило, ці тексти написані або перекладені перською з арабської мови. До найбільш значних творів цього часу належать Туфан уль Атїба (Tuhfah-ul-Atibba), який пояснює частини al-Qanun Ібн Сіні та Riyaz-e-Alamgiri Хакіма Мухаммеда Реза Ширазі у віршах. Більшість підручників, що використовувалися викладачами Унані для навчання студентів,

також відносяться до цих часів. Тут варто відзначити медичні збірники, укладені Мухаммадом Акбар Арзані [Bagchi 1987, 127].

Це лише короткий дискурс в історію розвитку медицини Унані. Матеріал дуже обмежений і зосереджений в різних історичних та медичних текстах, що склалися під час мусульманського правління, проте мова цих текстів залишається найбільш важливим джерелом арабо-перської лексики.

Лінгвістичне підрунтя. З поширенням ісламу в VII ст. розповсюджувалося використання арабської мови як священної мови Корану у всіх віддалених країнах Халіфату. Однак як розмовна мова вона використовувалася лише на Близькому Сході та Північній Африці. Далі на схід в Персії та на частині Центральної Азії, перська залишається домінуючою розмовною мовою, а незабаром перетворюється на мову літератури та адміністрування. Ця класична перська була основною в іранській групі, яка зберегла свою індо-європейську структуру та основний словниковий запас, приймаючи в той же час величезну кількість запозичень з арабської із злегка зміненою арабською в'яззю. Саме цю арабезовану перську окупанти принесли до Індії як основну мову культури. Вона була відома як мова фарсі, від назви центральної іранської провінції Фарс. Внутрішня простота, іменники без категорії роду та відмінків, а також нескладна фонематична система, сприяли поширенню фарсі. В Індії вона стала особливо прийнятна як один з найближчих родичів в Ньюїндодарійській групі, до якої належить і мова гінді.

Проте, арабська зберегла певну питому вагу. Нею володіли освічені мусульмани та користувалися вчені для написання наукових текстів. Під час правління Акбара, навчання лікарів починалося з арабської риторики, граматики і філософії, що мало особливий відбиток на працю Ібн Сіні Qanun fi.t-tibb та Kitab al-shifac ("Книга зцілення") [Кучкевич-Франш 2003, 3].

Джерельною базою дослідження арабо-перських лексем в ЛІТМ ми обрали загальномовні словники. Для такого дослідження було зібрано матеріал, суто медичні терміни, або ж такі, що так чи інакше пов'язані з медициною. До груп не входять похідні, а лише основні лексеми. Увесь матеріал був розділений на п'ять семантичних груп.

Загальна лексика. Включає найбільш поширену медичну лексику, що використовувалася в повсякденному житті та мала важливе значення для порозуміння між пацієнтом та лікарем. Імовірно, ці лексеми потрапили до мови гінді з перської разом із лексемами на

позначення предметів щоденного вжитку (назви страв та засобів праці) та назвами різновидів медичної діяльності. Це лексеми: *sehat*, *tabīyat* "здоров'я", *hakīm* "лікар", *mariz* "пацієнт", *hāl*, *hālat*, *bīmārī kī hālat* "стан", *hāl-behāl* "знесилення", *āzāz*, *bīmārī*, *marz* "хвороба", *tibb* "медицина", *davā*, *ilāj* "ліки, препарати", *be-ilāj* "невиліковна хвороба", *timar*, *īmārdārī* "догляд", *jaṅgāh* "хірург", *jaṅgāhī kā samal* "хірургічна операція".

Назви частин людського тіла. Ці лексеми, імовірно, також належать до групи старших запозичень. Більшість із них стосуються основних анатомічних частин тіла, на які можна легко вказати пальцем та побачити своїми очима, такі як: *sar* "голова", *caśm* "очі", *sehṛā* "обличчя", *abrū* "брови", *dandān* "зуб", *goś* "вухо", *dast* "рука", *gardan* "шия, горло", *sīnā* "груди, молочні залози", *gān* "стегна", *nākhūn* "нігті". До назв внутрішніх органів відносяться *dil* "серце", *magz*, *dīmāg* "мозок", *jīgar* "печінка".

Назви хвороб. Ця категорія включає лексеми, що стосуються найбільш поширених захворювань людей в Індії, а також їх симптомів. Сюди відносяться захворювання: *zūkām*, *nazlā* "нежить", *bukhār* "лихоманка", *khariś* "хриплість голосу", *dard* "біль", *sardard* "головний біль", *peciś*, *dast* "біль у кишечнику чи діарея", *qabz* "запор", *āśob* / *āśūb* "запалення очей", *cesak* "віспа", *dama* "астма", *haizā* "холера", *fīrāNg rog* "сифіліс" та інші види венеричних захворювань, під загальною назвою *gaṅgī*.

Назви лікарських рослин і речовин, що використовуються для приготування ліків. Як уже було сказано, арабські лікарі володіли хорошим знанням індійської медицини, особливо традиційним індійським траволікуванням. Лікарі Гілян і Шираз, що прибули до Індії, переклали місцеві медичні трактати, оскільки відомі їм назви рослин і препаратів були перською чи арабською мовами, що спричинило непорозуміння з місцевими лікарями. Контактуючи з традиціями індійського траволікування лікарі Унані внесли нові арабо-перські назви рослин, що використовуються в Аюрведі та гомеопатії і мали індійські назви, що генетично походили з санскриту. Ця група запозичених слів є найбільшою. Це назви рослин, різні частини яких використовувалися для лікування багатьох захворювань, назви отрути і протиотрут, назви речовин різного виду, що використовувалися в медицині: *aṭm* "опій", *afsanfūn* "гірка полинь", *ālū* "чорнослив", *bādām* "мигдаль", *bādyān* "фенхель, аніс", *banafśā* "фіалка", *cuqandar* "буряк", *ilāuś* "кардамон", *kīśmīś* "родзинки", *puṛāz* "цибуля", *sandal* "сандалове дерево", *unnāb* "жожоба".

Терміни пов'язані з медициною Унані. Ці слова походять безпосередньо з традиції медицини Унані. У мові гінді їх не багато, і тільки основні були запозичені здебільшого з арабської мови: назви чотирьох akhlāt "рідин", які є життєво важливими складовими людського тіла: dām "кров", червона рідина організму, balgham "харкотиння", прозора рідина, safta "жовч", жовта рідина, saudā "чорна жовч". Ці чотири рідини є основними arkān "елементами". Проте з чотирьох лише лексема, що означає повітря havā зберегла арабську форму. Решта: земля, вогонь і вода позначаються лексемами власне гінді: mittī, ag, rāni. Інші основні терміни медицини Унані запозичені мовою гінді: nabz "пульс", baul "моча", barāz/birāz "кал", що допомагали лікарям Унані діагностувати захворювання.

1. *Agnieszka Kuczkiewicz-Fraś* Medical Terminology of Perso-Arabic Origin in Hindi, - Instytut Filologii Orientalnej - Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCLXI – 2003 Prace Językoznawcze * z. 121. 2. *Баранников П. А.* Основные черты лексической синонимии современного хинди: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1963. 3. *Бархударов А.С.* Факторы формирования и развития лексики ринди (к проблеме синхронной и диахронической классификации лексических систем) //Индийское языкознание: материалы конференции 7–10 дек., 1970 г. – М.: Наука, 1978. – С.36–45. 4. *Бархударов А.С. Бескровный В.М.* Хинди - русский словарь. – М., 1972. – 912с. 5. Лексические заимствования в языках зарубежного востока; Социолингвистический аспект: [Сб. статей] / АН СССР, Ин-т языкознания; [Отв. ред. Е.А. Кондрашкина]. – М.: Наука, 1991. 6. *А.К. Bagchi* Medicine in Medieval India. 11th to 18th Centuries, New Delhi, 1987. 7. Glossary of Sanskrit Terms for the Ayurvedic Practitioner, By Marisa Laursen and Robert Talbert, 2004.

Рибачок С.М., к. філол. н., доц.,
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

У роботі розглядається проблематика сучасних досліджень економічного дискурсу. Виділяються телеологічні, онтологічні, когнітивні, комунікативні, мовні аспекти дискурс-аналізу даного феномену.